

Gruba, Jan / Urbański, Andrzej

Nowe materiały do datowania drewnianych konstrukcji zespołu grodowego "Czerwień" w Czermnie nad Huczwą

Archeologia Polski Środkowowschodniej 3, 159-165

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN GURBA, ANDRZEJ URBAŃSKI

NOWE MATERIAŁY DO DATOWANIA DREWNIANYCH KONSTRUKCJI ZESPOŁU GRODOWEGO „CZERWIŃ” W CZERMNIE NAD HUCZWĄ

Materiały archeologiczne uzyskane na terenie zespołu grodowego w Czermnie, zarówno w trakcie prowadzonych w latach 1940, 1952, 1974, 1976-79 i 1985 (m.in. J. Pasternak 1961 - por. V. Petehyryč, M. Filipčuk 1998; K. Jażdżewski 1959; A. Nadolski 1959; J. Gurba, A. Kutylowski 1974; J. Gurba 1985; A. Urbański 1986), jak i luźno odkryte (m.in. J. Gurba, A. Czerepiński 1968; J. Gurba 1982; 1997) bezsprzecznie datują jego najbujniejszy rozwój na okres XI-XIII w. Wprawdzie w czasie prac odkryto w obrębie grodziska i na terenie podgrodzia ślady osadnictwa już z przełomu IX/X w. (K. Jażdżewski 1959; L. Gajewski, J. Gurba 1977, s. 55-57; J. Gurba i in. 1997) niestety - pozbawione szerszego kontekstu - nie pozwalają na pełne poparcie hipotez o istnieniu w tym czasie fortyfikacji grodowych.

W 1997 r. przeprowadzono prace terenowe mające na celu pobranie prób dla określenia wieku dendrologicznego szczątków konstrukcji drewnianych odkrytych w trakcie badań w latach 1977-1979 i 1985 i pozostawionych *in situ* (ryc. 1). Weryfikację datowania zespołu grodowego w Czermnie tą metodą podjęto z inicjatywy prof. dr hab. Andrzeja Buko z IAiE PAN w Warszawie w ramach koordynowanego przez niego zadania mieszczącego się w ogólnopolskim programie badawczym "Polska w dobie Zjazdu Gnieźnieńskiego. Jej miejsce w kulturze europejskiej X-XX wieku". Analizy wykonał dr Marek Krąpiec z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie (por. aneks).

Badania wykopaliskowe wału obronnego grodziska w Czermnie prowadzono w 1977 r. Przekrój przez wał wykonano we wschodniej części grodziska, od strony Huczwy. Analiza nawarstwień ziemnych, materiału ceramicznego oraz konstrukcji drewnianych pozwoliła na wydzielenie na badanym odcinku dwu faz budowy umocnienia. Faza I obejmowała budowę konstrukcji w formie płaskiego rusztu z bali drewnianych, stanowiącego szeroką platformę pod podstawę właściwego wału. Wał ziemny od zewnątrz umocniony był oblicowaniem z pionowych płaskich bali grubości ok. 30 cm, który spełniał zapewne rolę częstokołu i zabezpieczenia przed rozsunięciem się. Drewniano-ziemne konstrukcje górnej części wału uległy zniszczeniu, zaobserwowano bowiem ślady węgli drzewnych i duże fragmenty polepy w warstwie sąsiadującej z nimi. Faza II obejmowała naprawy i podniesienie wału powyżej granicy występowania polepy i śladów po słupach. Podobnie jak w fazie pierwszej dokonano oblicowania zewnętrznej strony wału pio-

nowymi palami oblepionymi gliną. Górna część wału posiadała konstrukcję skrzyniową, połączoną ze wspomnianym częstokołem. Mamy tu więc do czynienia z konstrukcją kombinowaną - rusztową w dolnej partii i skrzyniową w górnej części wału. Badania pozwoliły na stwierdzenie zniszczenia starszej fazy budowy wału i jego odbudowy, jedynie w szerokim przedziale czasowym XI-XIII w. (L., J. Kojowie 1983), bez możliwości ściślejszego datowania tych faktów.

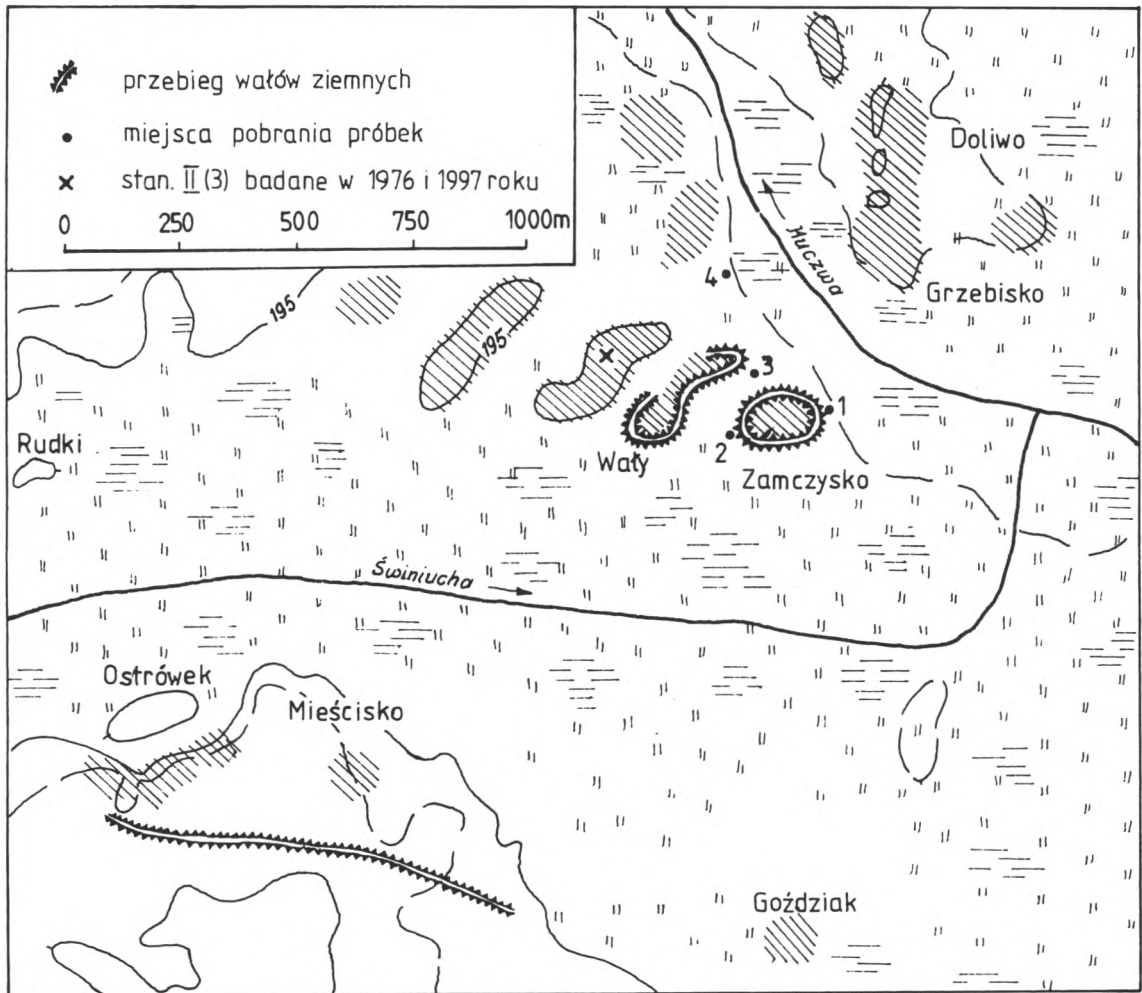
Do analizy dendrochronologicznej pobrano próbki słabo zachowanego drewna budowlanego odsłoniętego u zewnętrznej podstawy wału, z sąsiedztwa konstrukcji rusztowej i starszego częstokołu. W sąsiedztwie, w czasie badań 1977 r. odkryto fragmenty ceramiki odpowiadającej drugiej fazie zasiedlenia zespołu grodowego (K. Jażdżewski 1959), związanej z zakończeniem I fazy budowy wału. Okres ten należy łączyć z funkcjonowaniem wysoko rozwiniętego grodu, a następnie z jego zniszczeniem. Ceramika z tego poziomu osadniczego datowana jest przede wszystkim na okres XI - pierwszej połowy XII w. (L., J. Kojowie 1983). W 1997 r. pozyskano materiał ceramiczny pochodzący z nawarstwień, będących efektem zniszczenia górnej partii umocnień (ryc. 2) i należy wiązać go z najmłodszym - trzecim poziomem osadniczym (K. Jażdżewski 1959). Nie odkryto ceramiki, którą można by łączyć z dolną częścią konstrukcji drewnianych.

Z pobranych prób drewna uzyskano dwie daty: po 1007 i po 1030 roku, nawiązujące do wcześniejszych ustaleń dotyczących czasu budowy umocnień i potwierdzające okres zakończenia pierwszej fazy budowy wału.

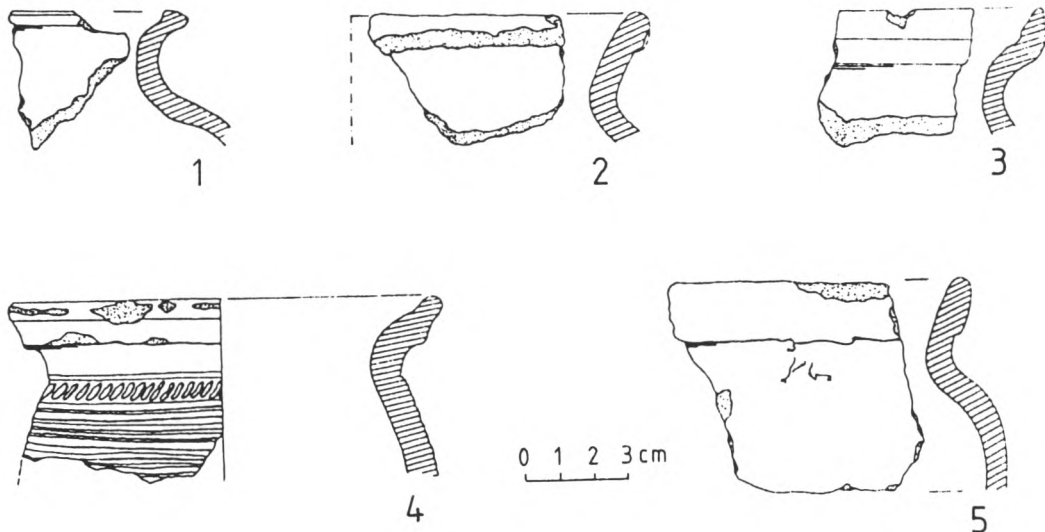
Próbki drewna pobrano również u podnóża wału grodziska od jego strony zachodniej (stan. II D). W 1979 r. odkryto tu resztki konstrukcji będącej zapewne elementem stabilizującym platformę, na której wybudowano wał. Wydaje się, że konstrukcje te wiązać należy z I fazą budowy wału, podobnie jak odsłonięte po wschodniej stronie grodziska. Uzyskano daty po 1027 (?) i po 1050 (?) roku.

Kolejne próbki pobrano z badanych w 1979 r. resztek umocnień obronnych podgrodzia (stan. 2F) zlokalizowanych na północ od „bramy”. Niestety nie spełniły one wymogów datowania.

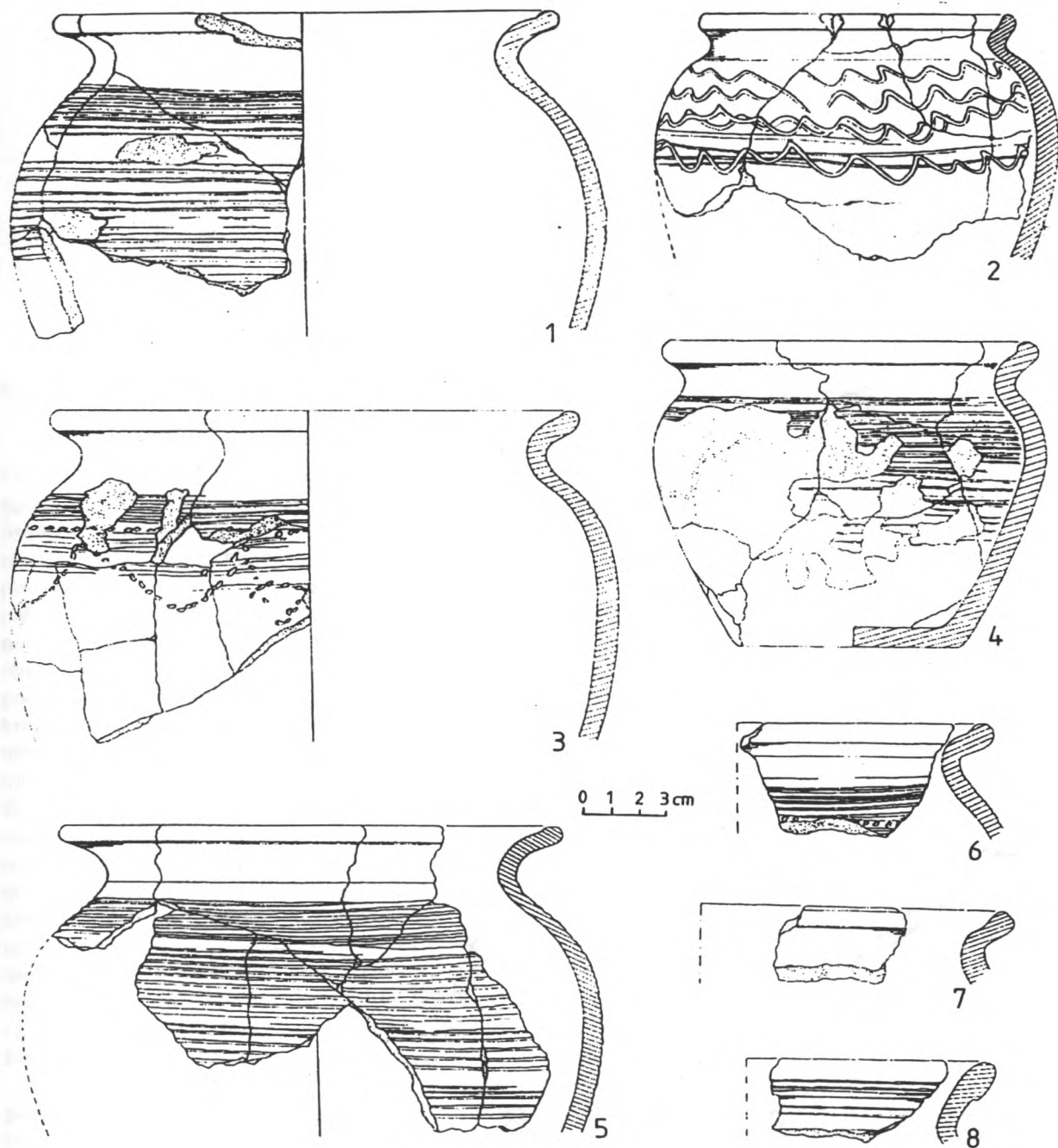
W 1985 r. wstępnie rozpoznano (A. Urbański 1986) konstrukcję drewnianego pomostu (stan. II G) łączącego podgrodzie z leżącą na drugim brzegu Huczwy osadą (później cmentarzyskiem z grobami zbiorowymi) we Wronowicach-Doliwie (J. Gurba, I. Kutylowska 1975).

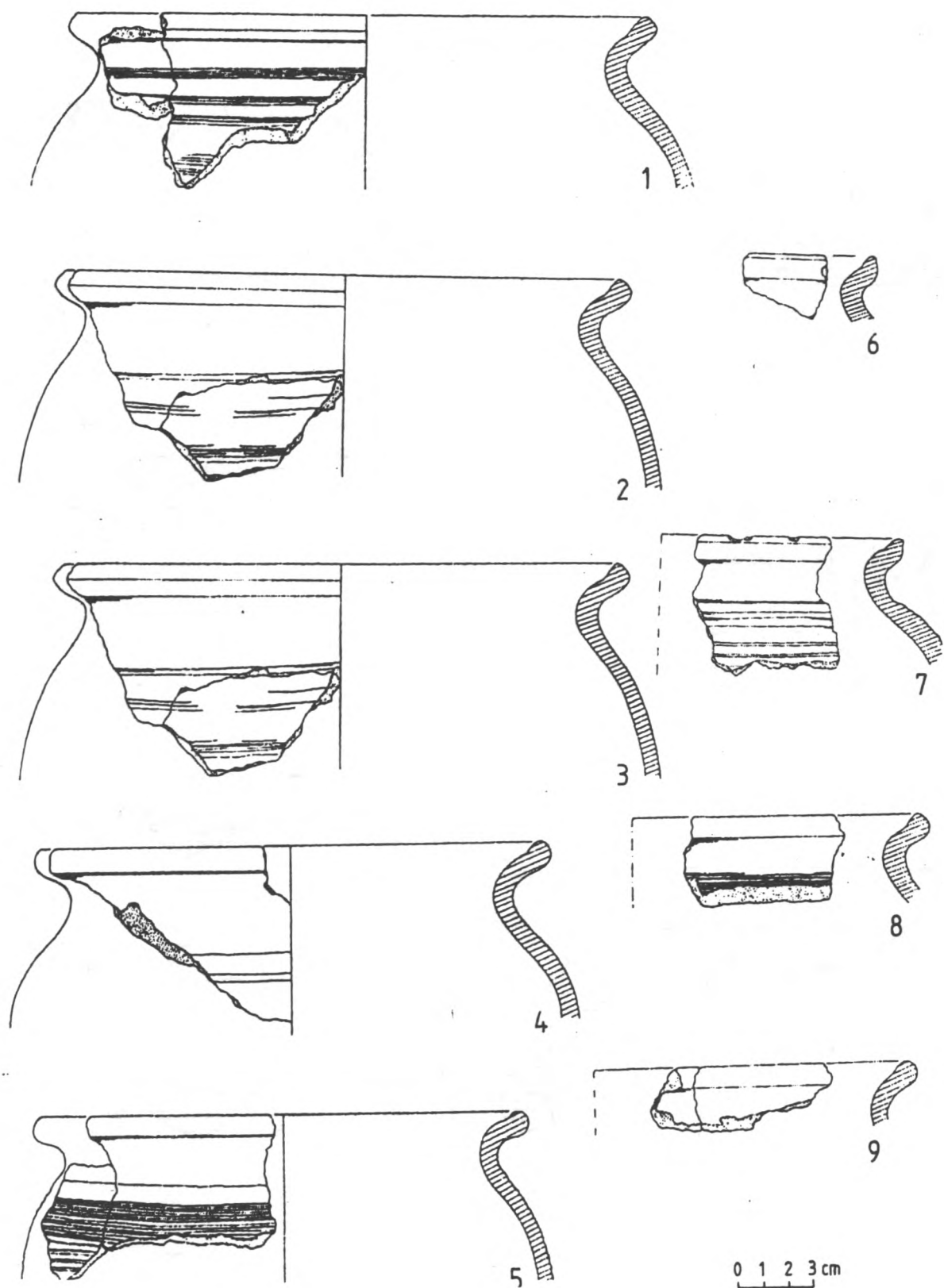
Ryc. 1. Czermno Kolonia, woj. zamojskie. Rozmieszczenie odsłonięć, z których pobrano próbki na analizy dendrochronologiczne (rys. W. Zieliński).

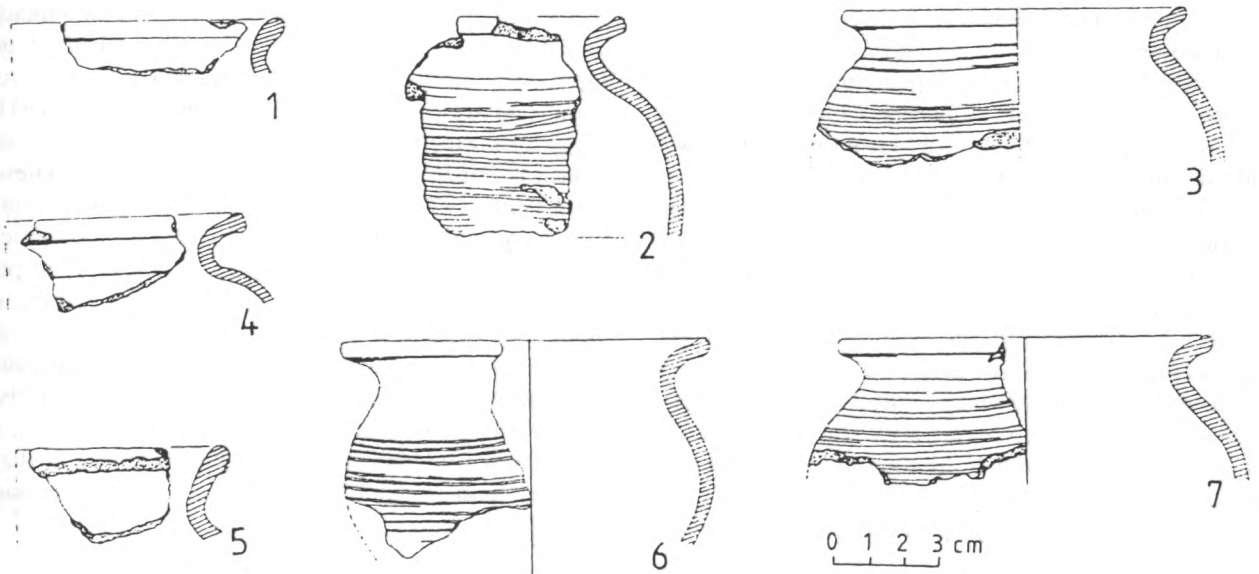
Ryc. 2. Czermno, stan. 1 (grodzisko-podwale południowe). Wybór ceramiki z badań 1997 r. (rys. D. Łysiak).

Ryc. 3. Czerwno, stan. II G (pomost). Wybór ceramiki z badań 1985 r. (rys. D. Łysiak).

Ryc. 4. Czermno, stan. II G (pomost). Wybór ceramiki z badań 1985 r. (rys. D. Łysiak).

Ryc. 5. Czerwno, stan. II G (pomost). Wybór ceramiki z badań 1997 r. (rys. D. Łysiak).

Pomost wykonany był z pionowo wbijanych w bagno, zgrupowanych po kilka pali dębowych o średnicy kilkunastu cm, tworzących dwa oddalone od siebie o ok. 3 m rzędy, ciągnące się na długości ok. 100 m. Między nimi, pośrodku, znajdowały się pionowo wbite lub wkopane pale podtrzymujące całość, zapewne wtórnie użyte do naprawy. Konstrukcja umacniana była dodatkowo z obu stron ukośnie wbitymi palami, które miały stabilizować pomost, jak również chronić przed spływającą wiosną krą. Górna część pomostu uległa całkowitemu zniszczeniu. Zachowało się jedynie kilka niewielkich fragmentów płaskich dranic i belek z prostokątnymi otworami. W czasie badań, pośrodku ciągu pali zarejestrowano warstwę szarego piasku miąższości 30-40 cm, w której natrafiono na fragmenty naczyń glinianych (w tym jedno zachowane prawie w całości - ryc. 3: 4), często ze śladami okopcenia powierzchni zewnętrznych, szczególnie w dolnych partiach. Uzyskany materiał datować można na XII - XIII w. (ryc. 3-5). Podobny, bądź identyczny pod względem technologii i formy, charakter naczyń sugeruje krótki (może kilkudziesięcioletni) okres funkcjonowania pomostu.

Próbki do analizy dendrochronologicznej zostały pobrane z wykopu (2 x 6 m) wytyczonego w sąsiedztwie miejsca prac w 1985 r. Osiem próbek pobrano z pionowo wbitych pali stanowiących podstawę pomostu. Pale o zachowanej długości 2,5 - 3 m wykonane były ze starannie zaostrzonych kłód dębowych, o regularnym przekroju sześć- lub ośmiokątnym¹. Dla próbek

pobranych z pionowych pali uzyskano daty: po r. 1172, 1186, 1190, 1202, 1203 i 1205 (+5, -6 lat). Wyznaczają one przypuszczalnie okres budowy pomostu u schyłku XII w., w latach 1186 - 1190. Pozostałe próbki pobrano z pali znajdujących się pośrodku pomostu i z pala wbitego na zewnątrz pomostu i pochylonego w jego kierunku. Posiadały one na powierzchni ślady starszej obróbki ciesielskiej, całkowicie niepotrzebnej przy budowie pomostu, co może świadczyć o wtórnym użyciu do jego reperacji budulca pochodzącego z rozbiórki jakiejś innej konstrukcji. Ich długość nie przekraczała 150 cm. Uzyskano daty: po r. 1189, 1212, 1240, 1242, 1245 (+5, -6 lat)². Konstrukcja ta przeszła więc naprawę po latach 1203 i 1240-1242. Wtórne użycie drewna budowlanego może przemawiać za tym, że po kilkudziesięcioletnim okresie użytkowania pomost wymagał wzmocnienia i naprawy. Przypomnijmy, że elementy konstrukcji drewnianych musiały być wymieniane co 50 lat, a użyte do budowy dróg, grobli lub pomostów nawet co 25 lat (J. Gurba 1983, s. 324). W oparciu o przytoczone daty okres budowy i użytkowania pomostu łączącego podgrodzie z osadą (a później także cmentarzyskiem) na drugim brzegu Huczwy zamyka się więc w przedziale: po r. 1186 - po r. 1245 (1251 ?). Daty najmłodsze w większości odnoszą się - jak wspomniano - do budulca pochodzącego z rozbiórki i określają wiek innych niż pomost konstrukcji, założyć więc należy, że do naprawy pomostu użyte zostały po kilku (?) latach.

¹ Z zastosowaniem belek o podobnym przekroju we wczesnośredniowiecznych konstrukcjach obronnych zetknięto się również i na grodzisku w Zawadzie Lanckorońskiej - M. Krapiec, J. Poleski 1996.

² W streszczeniu naszego komunikatu: J. Gurba, A. Urbański 1998 - na s. 114 zaszła niestety pomyłka. Wymienione ciągi dat podane zostały w odwrotnej kolejności.

Najmłodsza data świadczy, że gród w Czermnie nie został zniszczony - jak się powszechnie uważa - przez Tatarów w 1241 r., lecz prawdopodobnie dopiero w drugiej połowie XIII w. (por. A. Janeczek 1993, s. 230-291).

Ale od sprawy upadku Czerwienia ważniejsza wydaje się sprawa jego początków.

Nie mamy pewności, czy ze względu na nie zaobserwowanie stratygrafii w miejscu pobrania próbek, fragmenty konstrukcji obronnych datowane na pierwszą połowę XI w. odnoszą się do najstarszych urządzeń obronnych grodu, tak jak w przecięciu przez wał nie umieliśmy datować początku I fazy jego budowy. Nadal więc nie jest ostatecznie rozstrzygnięte podstawowe dla dziejów Czeramna zagadnienie identyfikacji Czerwienia z pierwszej wzmianki z 981 r. (por. J. Kotlarczyk 1970; H. Maruszczak 1997 - tam podstawowa literatura). Uzyskanie dat po 1007 i 1030 r. poświadcza istnienie w dzisiejszym Czermnie grodu, do któ-

rego mogą się więc odnosić hipotezy na temat identyfikacji obiektu zapisanego w trzech najstarszych wzmiankach latopisowych z „Czerwieniem [powiązanym] z innymi grodami” („grody czerwieńskie” z wzmianki z r. 1018 i 1031) i jego lokalizacji nad Huczwą. Potwierdzają to odkryte na polach Czeramna ślady osadnictwa z IX -X w. (L. Gajewski, J. Gurba 1977, s. 56; J. Gurba i in. 1997, mapa 2), które przy przyjęciu identyczności Czerwienia ze wszystkich wzmianek *Powieści minionych lat* sugerują, że gród powstał już w połowie (drugiej połowie ?) X w. (tamże, s. 70). Dla ostatecznego rozstrzygnięcia lokalizacji i datowania Czerwienia konieczne wydaje się podjęcie dalszych badań wykopaliskowych w Czermnie w obrębie obu fortyfikacji: wału zaporowego (L. Gajewski, J. Gurba 1977, s. 55-57) oraz wału grodziska, w celu uzyskania do analizy dendrochronologicznej drewna budulcowego z ich najstarszych konstrukcji.

Tabela 1. Zastawienie wyników analizy dendrochronologicznej prób drewna z Czeramna.

L. p.	Kod laborator.	Opis próby	Ilość słoju	Biel	Data I	Data II
1.	CZER1	wyk. II D, belka	111	-	910-1020?	po 1027?
2.	CZER6	wyk. II D, belka	82	-	962-1043	po 1050?
3.	CZER10	Ar 81, ćw. C	85	-	939-1023	po 1030
4.	CZER12	Ar 81, ćw. C	58	-	943-1000	po 1007
5.	CZER13	wyk. II G, pomost, pal, I wiązka	128	117-128p	1115-1242	1242
6.	CZER14	wyk. II G, pomost, pal środkowy	102	102-102	1131-1242	1245/-5/+6
7.	CZER15	wyk. II G, pomost, pal, II wiązka	125	114-125	1116-1240	1240
8.	CZER16	wyk. II G, pomost, pal, II wiązka	260	-	946-1205	po 1212
9.	CZER17	pal I wiązka	62	48-62p	1142-1203	1203
10.	CZER18	pal I wiązka	77	68-77p	1110-1186	1186
11.	CZER20	pal I wiązka	99	86-99p	1104-1202	1202
12.	CZER22	pal II wiązka	122	-	1044-1165	po 1172
13.	CZER23	pal II wiązka	114	103-114	1077-1190	1190
14.	CZER24	pal II wiązka	121	120-121	1072-1192	1192
15.	CZER25	?	47	-	1136-1182	po 1189

W tabeli nie podano prób nie spełniających wymogów analizy

LITERATURA

- Gajewski L., Gurba J. 1977 Z najnowszych badań nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem Lubelszczyzny, Ann. UMCS, sec. F, vol. 32: 1977, s.54-58.
- Gurba J. 1982 Kamienna ikonka z wyobrażeniem Chrystusa z Czeramna-Czerwienia, Ann. UMCS, sec. F, vol. 35/36: 1982, s. 25-29.
- 1983 Uwarunkowania środowiskowe osadnictwa społeczeństw wczesnośredniowiecznych na przykładzie Lubelszczyzny, [w:] „Człowiek i środowisko w pradziejach”, Warszawa, s. 322-326.
- 1985 Novejše issledovanija Červena, [w:] *Tezisy dokladov polskoj delegacii na V Meždunarodnom Kongresse Slovjanskoj Archeologii*, Warszawa, s. 198-204.
- 1997 Dwa zabytki brązowe z Czeramna-Czerwienia, [w:] *Archeologia i starożytnicy. Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Abramowiczowi w 70 rocznicę urodzin*, Łódź, s. 66-70.
- Gurba J., Banasiewicz E., Florek M., Gołub S., Rozwałka A. 1997 Formowanie się wczesnośredniowiecznego osadnictwa Polski środkowowschodniej, Ann. UMCS, sec. F, vol. 50: 1995, s. 67-76.

- Gurba J., Czerepiński A.
1968 Rogowy kiścić z Czeramna, [w:] *Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus*, Wrocław, s. 484-489.
- Gurba J., Kutylowska I.
1976 Wronowice-Doliwo, gm. Werbkowice, Inf. Arch. 1975, s. 231-232.
- Gurba J., Kutylowski A.
1974 Czermano - przykład wczesnośredniowiecznego kompleksu osadniczego, [w:] *Przewodnik XII Ogólnopolskiego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Archeologicznego*, Lublin, cz. 2, s. 52-54.
- Gurba J., Urbanski A.
1998 Nowe materiały do datowania drewnianych konstrukcji zespołu grodowego „Czerwień” w Czermanie nad Huczwą (doniesienie wstępne), [w:] *Mynułe i sučasne*, s. 141-142.
- Janeček A.
1993 *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo białskie od schyłku XIV do początku XVII w.*, Warszawa.
- Jażdżewski K.
1959 Ogólne wiadomości o Czermanie-Czerwieniu, *APol.*, t. 4, s. 67-91.
- Kojowie L., J.
1984 Wyniki badań wału grodziska wczesnośredniowiecznego w Czermanie-Czerwieniu, *AListy*, nr 6.
- Kotlarczyk J.
1970 Grody Czerwieńskie a karpacki system obronny pod Przemysłem we wczesnym średniowieczu, *AAC*, t. 11, s. 239-269.
- Krapiec M., Poleski J.
1996 Dwa grodziska wczesnośredniowieczne w Zawadzie Lanckorońskiej i Naszacowicach - datowanie metodą archeologiczną i dendrochronologiczną, *PArch.*, t. 44, s. 117-139.
- Maruszcak H.
1997 Wczesnośredniowieczne grodzisko w Guciowie na Roztoczu: wnioski z analizy jego topografii i warunków fizjograficznych regionu (przyczynek do studiów nad Grodami Czerwieńskimi), *APŚ*, t. 2, s. 227-236.
- Nadołski A.
1959 Prace wykopaliskowe w Czermanie nad Huczwą, pow. Tomaszów Lubelski w 1952 r., *APol.*, t. 4, s. 93-103.
- Pasternak J.
1961 *Archeologia Ukrainy*, Toronto.
- Petyhyryč W., Fylypčuk M.
1998 Pierwszy badacz latopisowego Czerwienia, w tym tomie.
- Urbanski A.
1984 Czermano Kolonia, gm. Tyszowce, Inf. Arch. 1985, s. 120.

JAN GURBA AND ANDRZEJ URBANSKI

NEW DATING SAMPLES FROM THE WOODEN CONSTRUCTION OF THE STRONGHOLD COMPLEX „CZERWIEN” AT CZERMNO ON THE HUCZWA

In 1997 new dating samples for dendrochronological studies were taken from the excavation trenches explored in the years 1977-1979 and 1985 at the „Czerwień” stronghold complex in Czermano. The samples were taken from the construction timber which was then uncovered and left in situ.

The dendrochronological study yielded the following datings:

1. the wood used to construct the external support of the base of the rampart was obtained after 1007 and 1030.

2. the wood used to build the construction adjacent to the rampart was obtained after 1027(?) and 1050(?).

3. the posts used to construct the bridge across the Huczwa river were obtained after 1172, 1186, 1189, 1190, 1202, 1203, and 1205 (+5, -6 years); the short posts, used for support to the construction, were of secondary use (they must have come from another, dismantled, construction, which is proved by traces of an earlier carpentry). The latter were obtained after 1212, 1240, 1242 and 1245 (+5, -6 years).

The results of the dendrochronological dating of the three timber constructions confirm the earlier dating based on the concurrent artefacts.

We are not sure if the fragments of defence constructions which are dated to the first half of the 11th century, can be recognised as the oldest. This is due to the fact that no stratigraphy was observed in places where the samples were obtained.

The fact that secondarily utilised timber of the bridge construction is dated to the first half of the 13th century points to its primary use in the final years of the 12th and the first years of the 13th century.

The chronology (after 1172) of this major enterprise, which the construction of the bridge across the Huczwa valley and its subsequent renovation (after 1250) was, points to the fact that the stronghold at Czermano was not destroyed by the Tartars in 1241, as is generally assumed, but probably only in the beginning of the 13th century.